

Essee

Avaruusnatsit ja pahan nimi – Moraaliteoreettinen essee

Teppo Eskelinen

Joka keskustelusta jonkin ilmaisun omaksuva kuopus oli kuullut tällä kertaa *Iron Sky* -elokuvaan liittyvän kommentin. Nopeasti kaiken leikiksi muuttava lapsi kiskaisi lakanan päähänsä ja ryhtyi hokemaan ”avaruusnatsi, avaruusnatsi”.

Avaruusnatsi-sana pikkuipanan puheessa on tietysti holtittoman hauskaa. Hauskuus on jopa siinä määrin itsessään selvää, että jos joku keksisi närkäsyttyä avaruusnatsia leikkivästä lapsesta, henkilöä voisi hyvällä syyllä kehottaa löysäämään.

Asiasta seuraa kuitenkin kiinnostava jatkokysymys: missä vaiheessa natsista on tullut *hauska* asia?

Populaarikulttuurissa natsien komediaisoimista on harrastettu kauan. Voi olla, että huumorigenrelle ominainen esitysmuoto, jossa hahmo rakentuu koomisten symbolien ja liioiteltujen eleiden varaan, on nykyisin jo tyypillisin tapa

esittää natsija. Vaikka Steven Spielberg tekisi ahdistavan holokaustidraaman vuosittain, audiovisuaalisen kulttuurin natsikuvastoa hallitsee posketon materiaali. Jopa eepin Hitler-elokuvan keskeisin kulttuurinen anti oli YouTube-huumorin tarpeisiin rajattomasti muunneltavissa oleva avainkohtaus.

Komedialisoiminen ei tarkoita pelkkää kevyessä valossa esittämistä tai distanssin hakemista. Tästä syystä esimerkiksi Mel Brooks'n *Kevät koittaa Hitlerille* tai Chaplinin *Diktaattori* eivät vielä edusta natsien komediaisoitumista.

Komedialisoitumisen lähtökohtana voitaneen pitää pikemmin *Blues Brothers* -elokuvan legendaarisia Illinoisin natsija. *Gruppenführer* on ensimmäinen huomattava natsihahmo, joka ei ole ainoastaan kepeä vaan nimenomaan posketon.

Natsien komediaisessa esittämisessä ei ole kyse trauman käsittelystä. Kyse on pikemmin siitä, että symboli- ja muotokielen muodit elävät nyky-yhteiskunnassa nopeasti ja audiovisuaalinen populaarikulttuuri on muotokieleen keskittynyttä. 1930–1940-luvun ilmiöt näyttävät nykyihmisistä lähtökohtaisesti koomisilta. Muotokielen korostumisen vuoksi koomiselta näyttäminen on keskeisempää kuin se, mistä ilmiössä on itse asiassa kyse. Niinpä natsit typistyvät helposti hassusti puhuviksi miehiksi hassuissa uniformuissa.

Hannah Arendtin analyysissa natsijohtajien oikeudenkäynneistä pahan banaalisuus tarkoitti sitä, ettei pahuutta sa-nota ääneen tai osata paikantaa, vaan paha liikkuu organisaatiossa näennäisesti itsestään. Pahan banaalius saa kuitenkin aivan uusia ulottuvuuksia, kun se alkaa tarkoittaa hassuja vaatteita ja hassua puhetaapaa.

Näiden huomioiden tarkoitus ei ole tuottaa populaarikulttuurin moraalista paheksuntaa. Hassut natsit ovat usein aidosti hauskoja. Asia on todistettavissa *reductio ad absurdum*: jos näin ei olisi, mainitut Illinoisin natsit eivät olisi hauskoja.

Asian moraaliteoreettinen monimutkaisuus syntyy siitä, että natsit ovat kulttuurissamme *nimi pahalle*. Natsit edustavat oikeastaan ainoana tahona paha sellaisessa yksiselitteisessä muodossa, joka on kulttuuri- ja näkökulma-relativismin tuolla puolella. Voimmekinata moraalien perspektiiveistä loputtomasti, mutta on jo itsessään paheksuttava ajatus, että natsista voisi keskustella moraalien *sävyjen* kentällä. Natsien ainoa mahdollinen moraalinen status on identiteetti paha=paha.

Hyvä esimerkki asiasta on niin sanottu natsikortti. Natsikortti tarkoittaa

argumentatiivista strategiaa, jossa pyritään osoittamaan, että vastustetulla ilmiöllä on jotain yhteneväisyyttä natsien kanssa. Tämän taas katsotaan riittävän argumentiksi itsessään. Kenties paradigmaattisin natsikortti on modernin klassikon asemaan noussut kotiäiti Nina Mikkosen tokaisu joidenkin vuosien takaisesta TV-debatista: päivähoito on pahaksi lapsille, koska natseillakin oli päivähoitojärjestelmä.

Analyttisemmin katsoen on kuitenkin niin, että vaikka lennokas natsikortti usein saakin esittäjänsä naurunalaiseksi, argumentatiivinen strategia myös uusintaa sitä kollektiivista tosiasiata, että natsit ovat nimi pahalle. Pahan nimeämistä ei pidetä ongelmana, eikä varsinkaan natsien käyttämistä pahan nimenä. Ainoa ongelma natsikortissa on kategoriavirhe: relativististen kysymysten rinnastaminen epärelatiiviseen pahaan.

(Korostettakoon, että tarkoitan natseilla historiallisia natseja enkä keskuudessamme eläviä uusnatseja, joilla on oma muotokielensä ja joihin ei valitettavasti saa historiallista distanssia. Toisin myös uusnatsit vahvistavat käytöksellään pahan nimeämistä: ”radikaali maahanmuuttokriittinen ryhmä” voi olla korviaan myöten natsijengi, mutta he tavallaan myöntäisivät olevansa väärässä, jos kutsuisivat itseään natseiksi.)

Kiinnostavaa onkin se, menetämmekö moraalien ytimen, jos menetämme *nimen pahalle*. Tämähän on konservatiivisen etiikan perushuoli: pelko siitä, että relativismi on itsensä tuhoava strategia. ”Paha” on erityisen tärkeä nimettävä. Ilman absoluuttista hyvää voidaan elää – aristotelismista aikaa sitten luopuneeseen hedonistis-demokraattiseen kulttuuriin tämä sopii – mutta ilman mitään pahaksi nimettyä relativismin pelko kasvaa.

Perinteinen filosofinen etiikka nojaa käsitykseen, jonka mukaan normatiiviset sanat riittävät kannattelemaan moraalialia. Merkityksellisten normatiivisten teorioiden luomiseen siis riittää, että normatiivisia käsitteitä on olemassa – voimme sanoa ”hyvä” ja ”paha”. Näin ajateltaessa ei kuitenkaan oteta täysin vakavasti sitä, että normatiiviset käsitteet tarvitsevat merkityksellistä sisältöä, joita ilman nuo käsitteet voivat tyhjentyä.

Kristillisen moraalien itsepuolustus on jo kauan perustunut väitteelle, jonka mukaan ihminen menettää moraalien menettäessä Jumalan: Jumalan kuoltua ”hyvä” ei oikeastaan tarkoita enää mitään. Kielellinen käänne vahvistaa tulkintaa, jonka mukaan teesi tulisi sekä hylätä että hyväksyä. Toisin sanoen teesi

saattaa olla totta, mutta kyse ei ole ontologisesta Jumalasta tai edes kristillisestä moraalikaanonista. Kyse on kyvystä antaa nimi moraaliansoluuteille ja kyvyttömyydestä elää ilman tällaista nimeä.

Jumalalla ja Saatanalla ei ole väliä siksi, että ne ohjaisivat moraalisesti, vaan siksi että ne ovat sisällöllisiä nimiä normatiivisille käsitteille. (Mitä tulee kristinuskoon, esimerkiksi Jobin kirjan alussa Jumala ja Saatanana rupattelevat niin leppoisan toverillisesti, että hyväksi ja pahaksi nimeäminen on myös välttämättömyydenä normatiivisen asettelman ylläpitämiseksi.)

Sekulaarissa kulttuurissamme natseilla on Saatanan paikka nimenä pahalle. Sarvipää tai seitsepäinen peto ovat kerta kaikkiaan liian etäisiä hahmoja luterilaisessa todellisuudessa. Ja mikäli näkemämme natsit alkavat yhä useammin muistuttaa *Bad Tasten* intergalaktisen hampurilaisfirman teurastajia tai *Tap-pajatomaatteja*, tämä rooli on mennyttä.

Luonnollinen jatkokysymys on, onko mitään erityistä syytä huolestua siitä, jos pahaa ei voidakaan nimetä. Nopeasti voidaan jopa osoittaa asian hyviä puolia. Itse asiassa lienee hyvinkin selvää, että innokkaimmat pahasta puhujat osoittavat väärää kohteita, mistä Reagan/Bush -akselin ”good and evil, right and wrong” -puhe on tietysti tunnetuin

esimerkki. Tämä kuitenkin tarkoittaa vasta sitä, että pahaksi nimeämisen voi tehdä väärin, eikä sitä, etteikö nimeäminen olisi tarpeellista.

Asiaan voi hakea näkökulmaa kulttuuristen rooliodotuksen kentältä. Vaikka puhtaasti normatiiviset käsitteet ovatkin erilaisia kuin roolikäsitteet, vahvoilla roolikäsitteillä on aina normatiivinen luonne. Ne siis välttävät ainakin havainnollistavaksi analogiaksi.

Minun aikanani siviilipalvelusmiesten koulutukseen kuului mieskasvatus. Tämä tarkoitti sitä, että jonkinlainen sosiologi oli palkattu keskustelemaan sivareiden kanssa siitä, minkälainen on Mies. Harjoituksen idea oli konstruoida lennokka hahmo, joka muistutti suurin piirtein Rick Santorumin perhearvoilla varustettua Tony Halmetta. Hahmon kehittämisen jälkeen ohjelmassa oli lietsoa kollektiivista innostusta siitä, miten jokainen läsnäolija uskaltaa poiketa tästä miehen mallista, jota meillä on hirvittävä paine seurata. Ohjelmanumeron naurettavuus oli tietysti siinä, että sosiologin esittämä miehen malli oli niin karikatyyrinen, ettei se voinut edustaa normia kenellekään. Päinvastoin, jos tällainen olento joskus kävelisi maan pinnalla, sitä pidettäisiin varmasti koomisena.

Vasta paljon myöhemmin asiaa saattoi ajatella siitä näkökulmasta, että ehkä ylimitoitettun maskuliinisen hahmon konstruointi on välttämätöntä nimenomaan joustavien miesidentiteettien kannalta. Poimimme mielellämme sukupuoli-identiteettiimme osia sieltä, osia täältä, mutta se edellyttää, että tunnistamme sellaisia asioita kuin ”mies” ja ”nainen” yksiselitteisinä kategorioina. Tarvitsemme näin Tosimiestä virittämään mahdollisuuksien skaalan. Skaalan ääripään osoittaminen mahdollistaa skaalan hyödyntämisen. Kyvyttömyys nimetä ääripäitä taas uhkaa tehdä skaalasta singulariteetin, kun rakennuspalikat katoavat. Identiteetti edellyttää vähintään jotain, mihin verrata ja heijastaa.

Aivan samalla tavalla voi kysyä, tarvitsemmeko nimeä pahalle virittämään moraalin skaalan. Kaikki moraalit saattaa olla ”harmaan sävyjä”, mutta harmaan sävyjä ei voi tunnistaa tuntematta valkoista ja mustaa. Vaikka etiikassa tällaisia analogioita pidetään hieman epäilyttävinä, ilmiö on periaatteessa sama.

Olemme siis vaikeuksissa moraalin kanssa. Tarvitsemme natseja siinä missä joustavat miesidentiteetit tarvitsevat sosiologin keksimää hassua Tosimiestä. Molemmat ovat *far out*, mutta valinnan-

vara (ja jossain mielessä myös vapaus) edellyttää nimenomaan ääripään tunnistamista.

Natsit eivät ole myöskään helposti korvattavissa. Esimerkiksi stalinismin tai puhemies Maon edistyspuuhien inhimillinen jälki saattoi olla jopa pahempaa kuin natsien teot, mutta kuolintilastodatalla ei muuteta kulttuurissa tunnustettua pahan nimeä.

Kulttuurinen ulottuvuus näkyy sivumennen sanoen siinäkin, että kyse on todella paikallisesta pahan nimestä – kaikkialla maailmassa esimerkiksi natsisymbolit eivät tarkoita juuri mitään. Olen esimerkiksi juopotellut seoulilaisessa undergroundbaarissa, jonka seinät olivat täynnä hakaristejä – ”koska ne näyttävät hienoilta”. (Simon Wiesenthal -keskuksen tutkijat muuten ratsasivat kyseisen baarin pari vuotta myöhemmin, ilmeisesti pelkkää tyhmyyttään.)

Käytämme normatiivisia käsitteitä, mutta ne saattavat tyhjentyä merkityksensä elleivät ne kiinnity mihinkään reaaliin. Mitä voimme tehdä?

Ensimmäinen vaihtoehto on hyväksyä se, että muotokielen uusiutuminen vie myös kulttuuria muutokseen, ja uusiutuva kulttuuri tappaa absoluutteja. Tällöin tehtävänä on elää relativismin

kanssa, sikäli kun uusia absoluutteja ei synny (pahan tapauksessa tietysti toivottavasti). Tämän ei tarvitse olla lainkaan kamalaa. On kaiketi mahdollista, että ”mies” ja ”nainen” muuttuvat tyhjiksi ja identiteettiä rakentamattomiksi käsitteiksi ja ihmiset tästä huolimatta identifioidut kiinnostavilla tavoilla ruumiiseensa, seksiin ja toisiinsa. Tällöin sopisi myös ajatella, että ”hyvästä” ja ”pahasta” voi tulla tyhjiä käsitteitä niin, että ihmiset edelleen elävät suhteellisen sopuisaa yhteiselämää.

Toinen vaihtoehto on yrittää luoda pahalle uusi nimi vain siksi, että kulttuurimme tarvitsee pahalle nimen. Tämä on itse asiassa huolestuttavampi skenaariorio. Huolestuttava se on siksi, että ”natsit” tai ”Saatana” eivät ole personifioituvia pahoja. ”Natsit” on hyvä nimi pahalle siksi, ettei natsveja kohdata. (Uusnatsit voi jättää jälleen laskuista aiemmin mainituista syistä.)

Yritys pahan nimeämiseen johtaakin herkästi siihen, että pahaksi täytyy nimitä olemassa olevia ihmisiä. Näitä yrityksiä näyttää olevan lähinnä kaksi: terroristit ja pedofiilit. Molemmat ovat periaatteessa hyviä nimiä pahalle, minkä huoma esimerkiksi siitä, että pikkulasten Jammu Siltavuori -leikki ei enää naurattaisi avaruusnatsileikin tapaan.

Terroristit ovat pahan nimeksi epäilyttävä johtuen Bushin retoriikasta, joka


kytki Yhdysvaltojen globaalien väkivalta-verkoston puolustuksen ja terroristien pahuuden osaksi samaa maailmankatsomusta. Ensimmäistä on niin mahdollista hyväksyä, että myös jälkimmäistä alkaa epäillä. Vuosituhannen alku on ollut kaikkien syystä tai toisesta terroristiksi nimettyjen vainoamisen kulta-aikaa, juuri nimeämisestä johtuen, ja viattomien uhrien takia koko käsitettä on helppo vastustaa.

Myös pedofiilien vastaiset ”ei armoa” -kampanjat mitä luultavimmin laajentuvat ja ennen kaikkea kohdistuvat laajalla skaalalla monenlaisiin väljästi pedofiileiksi nimettyihin henkilöihin. Yhdysvalloissa 13-vuotiaiden kanssa seurustelemaan erehtyneitä 16-vuotiaita tuhoaan loppuelämäksi vankilakierteeseen ja suuntaus vahvistunee Euroopassakin. Heitä ei saa puolustaa edes osoittamalla eroa todellisiin pedofiileihin, koska pahan kategorian sävyttäminen tuhoaisi koko kategorian.

Ehkä tarvitsemme edelleen natsveja.

YTT **Teppo Eskelinen** toimii tutkijana Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden laitoksella.

TIEDE TORI



WWW.TSV.FI/TIEDETORI/

**Tieteen maailman tekemisiä
Helsingin kirjamessuilla 2014**

**Takauma-lavalla
to 23.10. klo 11–18
pe 24.10. klo 11–20**

**Kullervo-salissa
su 26.10. klo 12–13**

**Takauma-lavan tuntumassa
Tiedejulkaisujen näyttely
to–su 23.–24.10.**